

УДК 005-57-043-5(075.8)

ПРИНЦИПИ «СПІВТВОРЧОСТІ» НАУКОВЦЯ ТА КОМП'ЮТЕРА В СУЧАСНУ ДОБУ

Науменко Наталія Валентинівна

д. філол. н., професор,
професор кафедри іноземних мов професійного спрямування

Національний університет харчових технологій

м. Київ, Україна

lyutik.0101@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються особливості застосування комп'ютерних технологій у роботі з науковим твором. Показано, що доцільне користування текстовими редакторами та іншими засобами Microsoft Office, сучасними комп'ютерними перекладачами, програмами перевірки на плагіат здатне сформувати не лише навички власне наукового дослідження, а й розвинути естетичне відчуття, вельми важливе для роботи з текстом академічного стилю.

Ключові слова: наукова робота, текст, комп'ютер, текстовий редактор, перекладач, редагування, антиплагіат.

Чи можна знайти в науковій літературі більш почесний епітет, ніж «творчий»? Навіть перша книга Біблії починається словами: «На початку Бог створив небо та землю». Не зробив, не сконструював, а саме **створив**. І хоча це слово являє собою конкретний різновид розумової діяльності, йому апріорі надано властивостей визначника високої інтелектуальності. Твір та спільнокореневе йому слово «витвір» означають унікальний результат роботи людського розуму та чуття, на відміну від виготовленого «на конвеєрі» [4, с. 160-161].

Найсильнішим стимулятором для будь-якого ученого є цікава тема, оригінальний предмет дослідження, глибока думка, розбуджена уява. Лише вони в змозі дати талановитій людині поштовх до творчості, наслідком якого буде цікавий, місткий науковий твір, у даному разі – магістерська робота, яка приверне увагу широкого загалу.

Майстерність ученого – це гармонійна відповідність формальних і змістових ознак у системі його світогляду, оприявлена у писемному науковому творі або усному виступі. Для дослідника найголовніше – знайти **свій** кут зору на конкретну галузь науки, **свої** мовностилістичні засоби для її показу. Саме цим, а не лише спробами писати на якнайбільшу кількість тем, визначається майстерність науковця.

Якщо говорити про принципи мовностилістичного і технічного оформлення результатів наукової роботи, то слід мати на увазі наступне: **оформлення – це подання змісту в такому вигляді, щоб сутність сказаного постала перед читачами, навіть не вельми досвідченими, гранично ясною.** Недарма поняття «оформлення» є основою надзвичайно поширеного у сучасних мовах, латинського за походженням слова – «інформація» [9, р. 126].

Сьогодні чітко визначено форми подання результатів наукового дослідження – усні доповіді, письмові звіти про роботу науковця за певний період, публікації в наукових журналах і збірниках, власне кваліфікаційні роботи [3, 36]. Це все – вияви такого формального критерію наукової праці, як **жанр.**

Не меншу вагу має й **технічне оформлення** готової роботи, спрямоване на краще її сприйняття, передусім зорове. Можливості сучасних версій текстового редактора Microsoft Word, зокрема інструментарій позамовних засобів викладу інформації, достатні, аби надати науковій роботі естетичного вигляду. Ціла система правил і «стилістичних заборон», приписи щодо редагування тексту, яких автор має ретельно дотримуватись, працюють на створення завершеного тексту наукового стилю, літературно досконалого й технічно читабельного.

Основою **наукового тексту** є термінологія певної галузі науки. Науково-технічний прогрес, зокрема комп'ютеризація в усіх галузях, перебудова соціально-економічної й політичної системи в Україні насичують нашу мову сучасними поняттями, термінами, зумовлюють динаміку творення нових власне українських слів і запозичення іншомовних. Разом із піднесенням рівня фахових знань представників різних професій підвищуються й вимоги до мови.

Система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі та необхідною умовою її подальшого поступу. Правильне розуміння й відтворення в перекладі термінів, наявних у тексті оригіналу, є першою заповіддю перекладача наукової літератури.

Закономірності розвитку природи й суспільства, відкриті й пізнані наукою, формулюються за допомогою термінів. У терміносистемах відображаються всі наукові теорії та гіпотези, всі наукові ідеї. Тому будь-яке викривлення термінології в перекладі наукового твору неминуче призведе до перекручення висловлених у ньому ідей.

Важливою особливістю наукового тексту є суворя логічна послідовність викладу міркувань автора. Загальновідома «сухість» стилю наукових творів відбиває саме цю рису їх побудови. Композиція наукового тексту завжди передбачає рух думки за принципом дедукції – від простого до складного, від загального до конкретного, від відомого до невідомого. Це безпосередньо відтворюється у синтаксисі твору. Чіткість синтаксису, недвозначність зв'язків між членами речення та окремими реченнями є предметом особливої уваги науковця, а також перекладача іншомовних наукових текстів.

Окремі різновиди наукових творів мають свою специфіку, що відображається і в перекладі. Так, наприклад, математичні тексти більш регламентовані, ніж філософські або історичні. Знайомою широкому читацькому загалові є відсутність образних елементів у текстах із природничих наук, проте у творах гуманітарного профілю у певних випадках можуть виникати образи (публіцистичного стилю).

Особливу увагу слід звертати на слововживання у **комп'ютерному** обробленні фахових текстів.

Комп'ютер – незамінний помічник людини у роботі з науковим твором. Ідеться передусім про текстові процесори, електронні перекладачі, словники. Текстові редактори – Microsoft Word і Open Office – призначені для перегляду, створення, редагування текстових документів. Щодо третьої функції: всі користувачі помічали, як Word, уподібнюючись викладачеві-філологові, підкреслює слова з помилками або невідомі йому лексеми червоною хвилястою лінією [2, с. 120]. Тоді вже користувач вирішує, чи залишити слово у первісному написанні (це може бути діалектизм – «чічка», тобто «квітка»; зовсім новий науковий термін, який іще не внесено в тезаурус, – наприклад, «формозміст»; маловживана географічна назва і навіть більш чи менш рідкісне прізвище користувача – наприклад, Андрусяк, Варзацька, Корноушенко, Сімахіна, Чернобаївський), або виправити.

У зв'язку з поширенням комп'ютерної техніки, інтерактивних технологій в усіх галузях науки та діловодства деякі функції перекладача перебрала на себе ЕОМ. Перекладачі перших поколінь – «Рута», «Плай» – виконували значну роботу з перекладу фахових текстів на українську та з української мови, полегшуючи працю науковця, проте в цієї медалі був і зворотній бік – нерозуміння машиною зв'язків між словами, відмінностей власного та прозивного поняття (напр., **Батіг** Гамсун замість **Кнут** Гамсун), специфіки прийменникового керування, можливої зміни роду іменника при перекладі тощо. Як писав у своєму есе «Що читати?» Іван Андрусяк: *«Якось здуру тим «Плаєм» пройшовся, потім довго реготав: письменника Роже де Костера «переплаїло» на Пику де Багаття!..»* [1, с. 122].

У новітній Google-перекладач закладено значно більшу кількість функцій, однак усе-таки варто пам'ятати про головне:

Хоч яким би великим за обсягом був оброблений текст, слід іще декілька разів перевірити правильність його електронного перекладу. Зокрема це стосується розглянутих видів лексики – синонімів, омонімів та паронімів,

неточний переклад яких спричинюється до курйозних ситуацій. Іншими словами, **при перевірці тексту треба мати на увазі контекст**. Слід пам'ятати про розбіжності й у відмінкових закінченнях, і у формах числа та роду, і у синтаксичному порядку слів. А загалом аналіз перекладеного комп'ютером тексту ще раз свідчить про те, що машина людину не замінить!

Адже у науковій мові наявна велика кількість:

- термінів багатозначних: словосполучення важкі метали, винна кислота, захворювання почек, домашня птиця машина може перекласти як трудные (правильно тяжелые) металлы, виновная (винная) кислота, захворювання бруньок (нирок), домашня пташка (свійська птиця);

- омонімічних конструкцій: безалкогольних напоїв перетворюється на безалкогольных напоил (правильно напитков); імператор Август – на імператор Серпень (Август); папа Римский – тато Римський; мени ніж тридцять – на меньше нож тридцать (менше тридцяти); об этом уже в следующей главе – про цього вужа в наступній голові.

Термін столовая свекла машина може перекласти на англійську мову як restaurant beet («столовая» сприймається не як прикметник, що безперечно малося на увазі, а як іменник). А от і взагалі унікальний взірць машинного перекладу, з яким авторів цих рядків довелося ознайомитися в роботі над редагуванням рукопису підручника: рибонуклеїнова кислота – рыбонуклеиновая кислота.

Ще одне авторське спостереження-засторога. Інколи користувач може набрати недоречне в даному контексті слово, але комп'ютер не підкреслить його – з тієї причини, що воно теж існує в мові. І виходять такі курйозні вислови: «високий півень розвитку економіки», «зібрання відбудеться у череду», «шкода гри на бандурі», «фазова мова технолога». Їх можна умовно назвати «Клавиними жартами» (від сленгового «клава», тобто «клавіатура»). Прикладів таких можна навести безліч. Уся загадка – в літерах, які на клавіатурі розташовано по сусідству (півень – рівень, череда – середа, школа –

шкода, фазовий – фаховий). Отже, ще одне «живе» редагування тексту не стане зайвим [4, с. 167-168].

Діалектизми, вузькоспеціальні терміни, маловідомі імена, слова-поетизми, архаїзми або авторські неологізми піддаються такому обробленню найчастіше, створюючи науковцям зайві проблеми.

Досвід «співтворчості» філолога з комп'ютером засвідчує: слово «*віршописання*», узятє з епістолярію І. Франка, редактор Microsoft Word розриває на «*вірш описання*», перетворюючи застарілий український синонім терміна «*версифікація*» на видове означення вірша за типом мовлення (*опис*). Ужитий у багатьох літературних творах архаїчний аналог ділового документа – «*бумага*» – у комп'ютерному наборі трансформується в «*бум ага*». Метафоричний концепт натхненника творчої праці – «*Кастальське джерело*» в інтерпретації комп'ютера неминує стає «*Кастильським*», перенесеним із Еллади до Іспанії. Авторський неологізм А. Ткаченка «*стилетвірний*» [7, с. 419] програма Microsoft Word сприймає як помилково написані разом слова «*стилет вірний*», критика Юрія *Шевельова* повсякчас перейменовує в *Тевельова*, письменника Дж. Р. Р. *Толкіна* – у *Йолкіна*...

Проте з цих помилок креативний літератор може видобути для себе певні мовні або образні знахідки. Наприклад, комп'ютер із таксономічного визначення липи «*серцелиста*» утворює словосполуку «*серце листа*», яка приваблює своїм романтизмом і може спонукати письменника розвинути на цій основі нову сюжетну лінію [6, с. 18].

Сьогодні, завдяки інформаційним технологіям, студенти, молоді науковці, вчені мають доступ до нескінченних джерел інформації, можуть дистанційно проводити дослідження, брати участь у семінарах чи конференціях, опрацьовувати значні масиви даних тощо. У той же час, Міжнародний центр академічної доброчесності (International Center for Academic Integrity) підтвердив збільшення плагіату у наукових роботах і публікаціях в епоху інформаційного суспільства.

З розвитком інформаційних технологій, плагіат стало легше ідентифікувати. Якщо раніше плагіат міг виявити лише вчений у відповідній галузі наук, то сьогодні це може зробити кожен за допомогою спеціальних програм. У Національному університеті харчових технологій, як правило, застосовується програма UniCheck, хоча й вона створює чимало проблем, визначаючи «плагіатом» навіть заголовки структурних частин роботи або посилання у списку джерел.

У редколегіях наукових збірників дедалі більшої популярності набуває розробка польських учених і IT-технологів – програма StrikePlagiarism із більшим ступенем ефективності. Згідно з задумом авторів програми, «антиплагіатна інтернет-система StrikePlagiarism.com – це інструмент, який дозволяє перевіряти оригінальність аналізованого документа. Її завданням є точне визначення ступеню можливої подібності в завантаженому тексті у порівнянні з вмістом Інтернету та баз даних. Система надає вищезгадану інформацію, що дозволяє провести незалежну оцінку по відношенню до законності запозичень, знайдених в проаналізованому змісті документа. Метою системи не є ствердження, чи проаналізований документ був написаний самостійно. Метою системи є достачання матеріалів, які допоможуть користувачу прийняти таке рішення» [8, р. 8].

Деякі дослідники, включно з розробниками антиплагіатного ПЗ, пропонують застосовувати програми для розпізнавання плагіату як засіб удосконалення академічної грамотності, а також як стимул для удосконалення навичок письма.

У науковій роботі науковець має викласти власні ідеї і міркування з урахуванням аналізу уже існуючих напрацювань. В епоху інформаційних технологій не виникає проблем з пошуком необхідної інформації. Постає запитання: як уникнути плагіату у власній науковій роботі?

Щоб не вкрати чужі ідеї чи слова, спеціалісти пропонують при написанні наукової роботи керуватися наступними рекомендаціями:

1. Плануйте дослідження завчасно, це дозволить уникнути помилок через недбалість.

2. Зберігайте всі джерела інформації, якими ви користувалися у ході дослідження.

3. Тримайте власні напрацювання і цитати в окремих файлах.

4. Відразу ставте повне посилання на використане у роботі джерело (якщо це сайт, укажіть дату доступу). Слід користуватися чинним стандартом ДСТУ 8302:2015 або APA-стилем, залежно від вимог керівництва.

5. Якщо включений до роботи матеріал перефразовано, то посилання на першотвір має бути вказано обов'язково.

6. Щоб уникнути самоплагіату, посилайтеся на власний матеріал, що був раніше опублікований.

7. Перевірте роботу за допомогою спеціальної програми для виявлення плагіату (це дасть змогу не лише уникнути плагіату, а й шаблонних фраз).

Водночас на низці Інтернет-сайтів наводяться уточнення, які саме масиви тексту не є плагіатом, зокрема:

- загальновідомі знання та факти;
- ідіюми;
- ідеї або визначення, що широко розповсюджені та відомі;
- перефразування своїми словами змісту при перекладі з діалекту чи іншої мови, якщо не існує широко відомої фрази чи прийнятого офіційного перекладу;
- повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;
- твори народної творчості (фольклору);
- видані органами державної влади офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади [5].

Отже, проблема плагіату в епоху інформаційних технологій є досить актуальною і потребує детального вивчення. Боротьба з плагіатом в Україні має

бути системною і підтримуватися законодавчо. У даному контексті корисним є досвід зарубіжних країн, де формування академічної доброчесності і боротьба з плагіатом є ключовими вимогами до наукових досліджень різного рівня.

Як висновок можна зауважити: розмаїття в доборі об'єктів наукового експериментування та засобів теоретичного викладу результатів експерименту можна тлумачити як одну з ознак нинішнього «креативогенного» суспільства (за визначенням італійського соціолога С. Аріеті): *доступ до засобів культури, різноманітність культурних груп і течій, прагнення не просто існувати, а досягти визначених цілей; вільний доступ до освіти; відсутність привілеїв для одних груп і упередженого ставлення до інших; інтелектуальна толерантність, взаємодія і співробітництво творчих особистостей, система нагород і заохочень*. На тлі цього розвиток комп'ютерних технологій, зокрема програмного забезпечення Microsoft Office, не лише зумовлює становлення індивідуального стилю кожного окремого науковця, а й сприяє еволюції естетичного відчуття, що також відіграє вагомий роль у якості майбутнього наукового твору.

Список літератури

1. Андрусяк І. Дуби і леви: статті та есеї. Київ: Грані-Т, 2011. 167 с.
2. Булаховський К.А. Цікаве мовознавство. Львів: Априорі, 2019. 200 с.
3. Галузинська Л. І., Науменко Н. В., Колосюк В. О. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Київ: Вид-во тов. «Знання», 2008. 430 с.
4. Науменко Н.В. Інтерактивне спілкування у професійній діяльності: підручник. Київ: Видавництво «Сталь», 2022. 200 с.
5. Плагіат та його різновиди. URL: <https://library.sumdu.edu.ua/uk/doslidnyku/akademichnepysmo/perevirka-na-plahiat.html> (дата звернення 23.07.2022)

6. Семенюк Г.Ф., Гуляк А.Б., Науменко Н.В. Літературна майстерність письменника. Київ: Видавництво «Сталь», 2015. 405 с.

7. Ткаченко А.О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства: підручник для гуманітаріїв. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

8. Anti-plagiary System “StrikePlagiarism”. Operation Manual. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/other/instr_Strike%20Plagiarism.pdf (access date 23.07.2022)

9. Capurro R. Past, Present and Future of the Concept of Information. *Cognition, Communication, Co-operation*. 2009. Vol. 7(2). P. 125-148.